

Muszka Sándor

Sanyi bá

Székely egypercesek

Ulpius-ház Kiadó
Budapest, 2013

Balázs Imre József

SANYI BÁ ELVISSZEL TALÁLKOZIK

A székely nyelvjárás kortárs irodalmi használatának lehetőségeit Sántha Attila kezdte újragondolni 1995-ös debütkötetében, a *Münchhausen báró csodálatos verseiben*. Nála a székely nyelvhasználat nem valamiféle néprajzi-szociológiai autentikusság jelölője volt, hanem a radikális érthetlenség felé mozdult el, arra, ahol korábban Lewis Carroll halandzsaversei vagy Edward Lear és Christian Morgenstern nonszenszei jártak. Maga a verscím, *Gajdó Máris borzalmas története, melyet csak székelyül lehet elbeszélni* hasonlóan baljós történekekről számolt be, mint Carroll *Jabberwockyja* – és nem volt szükség minden egyes „székely” szó ismeretére ahhoz, hogy élvezhető legyen. Sántha második kötetében (*Az ír úr*, 1999) a szöveg köré ciklus épült, amely a baljós, balladai hangulatot megőrizte, és szerkezeti elvvé azt az abszurd történetet tette, hogy a ciklus minden egyes versében meghalt valaki – lehetőleg ugyanaz az anyaszereplő, így a ciklus végére számtalan változatban értesültünk a tragikus eseményről, amely a futószalag-hatás miatt már végképp nem tűnt tragikusnak. Sántha „székely versei” ugyanannak az Ulpius-ház Kiadónak köszönhetően jutottak el aztán a magyarországi olvasóközönség szélesebb rétegei elé (*Kemál és Amál*, 2004), amelyek közel tíz évvel később Muszka Sándor *Sanyi bájának* második kiadását is megjelentette.

A *Sanyi bá* előzményei közé tartozik továbbá Orbán János Dénes *A zákhányos csuda* című elbeszélése, amely 2000-ben jelent meg először

kötetben (*Vajda Albert csütörtököt mond*). A történet nyelvi kódját evidens módon Sántha Attila versei ihlették (a novellát Orbán neki is ajánlja, „Borges Gyuri” mellett), itt viszont egy másik elv, a travesztiaé lépett működésbe. A székely nyelvjárás ezúttal egy Borges-novella, *A titkos csoda* parafrázisához képzett ellenpontot – köznapibbá, testibbé tette a Borges-írás szűzséjét. Maga a nyelvhasználat tehát ebben az oppozíciós-utalásos szerkezetben vált igazán jelentéssé.

Muszka Sándor „székely egypercesei” a fenti, az Előretolt Helyőrség műhelye által körvonalazott kontextushoz kapcsolódnak. A *Sanyi bá* legközvetlenebb előzménye ugyanis a Sántha, Orbán, Muszka részvételével készült (Fekete Vince és György Attila prózáival kiegészített) *Iszkiri a guruzsmás berbécs elől* című „székely irodalmi antológia” (2010), amely félig viccből, félig komolyan a „székely irodalom” kategóriájának újraéleszthetőségét vetette fel, talán Tamási Áronnál vagy Nyirő Józsefnél is határozottabban építve a nyelvjárási jellegre.

A kontextust is figyelembe véve – mint láthattuk, Sántha és Orbán János Dénes valamihez képest, egy kulturális utalásrendszer mozgósítva hozták játékba szövegeikben a székelység-toposzt – az egyik felvethető kérdés Muszka Sándor szövegei kapcsán az, hogy miként viszonyulnak a székelység-sztereotípiákhoz. Inkább elmozdulnak vagy inkább megerősítésre kerülnek bennük a „székely atyafival” kapcsolatos képzetek?

Az mindenesetre kétségtelen, hogy Muszka épít a sztereotípiákra – még ha azok nem feltétlenül az irodalomból származnak is. A megjelölt székely ember (aki a könyvben legtöbbször Sanyi bá, de nem mindig) egyben típus is: kicsit ravasz, kicsit viccelődős, kicsit félkegyelmű, kicsit közönséges, kicsit olyan, aki minden akadályt nagy nyugalommal vesz és kerül ki – afféle a-jég-hátán-is-megél figura. De főként és elsősorban nagyotmondó. És ebben éppúgy rokona Münchhausen bárónak, mint Hány Jánosnak, és persze a csalimesék hőseinek is éppúgy, mint a mindenkori kocsmai dicsekvőknek. A dicsekvéshez használt mondatokban ráadásul ott érezhetjük a Sántha-féle székely-nonszensz gyökereket is: „Lenéz engem, pedig még Magyarba es elhordoztam. Olyan Elvis-koncerten vótunk, hogy amikor Elvis engem meglátott, aszonta: haudujudu máj frend iz Sanyi. S a dobos a cintányérra avval a bottal akkorát vágott, hogy meg es ehültünk” (8–9).

Kortárs helyzetekben találkozunk vele, így bizonyos értelemben ízig-vérig kortárs figura (Csillag István illusztrációi kicsit félre is vezetnek ebből a szempontból), még ha kétséges is, hogy a mentalitás, ame-

lyet megjelenít, illetve az életforma, amelyet él, mennyire belakható hosszú távon. A könyvnek ez viszont nem kérdése. Megmutat valamit, ami evidensen létező: ahhoz, hogy erről valaki megbizonyosodjék, elegendő elvegyülnie egy székelyföldi férfitársaságban, ahol tere nyílik az énről való beszédnek.

A beszédhelyzet fontos. Sanyi bá egyik lehetséges archetipikus előképe, Szakállas Ábel egyes szám első személyben beszélt, de egy másik, emelkedettebb beszédhelyzetben. Ábel valamiképpen a népének beszélt. Sanyi bá azoknak, akikkel éppen együtt van – cimboráknak, alkalmi ismerősöknek. A kommunikációs helyzet, amelyben van, esetlegesebb, a pillanathoz szorosabban kötődő, s ezáltal a megszólaló figura is esendőbb. A másik lehetséges előképet, Nyirő József Uz Bencéjét mások szemén keresztül látjuk: nem ő maga beszél, noha gyakran halljuk őt megszólalni – a történetbe beépül egy közvetítő. Morális alapállását, szemléletmódját tekintve egyébként Sanyi bá közelebb áll Uz Bencéhez, mint Ábelhez: ilyen szempontból ambivalensebb, ezért egyben életesebb figura is az utóbbihoz képest, aki népmeseibb, absztrakt hős, különösen az *Ábel a rengetegben* lapjain.

A sztereotípiák tehát nem feltétlenül az irodalomból kerülnek át Muszka könyvébe – inkább egyfajta szóbeliségben létező világ átnyúlásai az írásbeliségbe. Korábban erről a világról olyan székely anekdotagyűjtemények adtak hírt, mint a *Kilenc kéve hány kalangya?* (1982) vagy a *Sáska sógor* (1985). Kisformáik, töredékességük miatt is előképeknek tekinthetjük ezeket a *Sanyi bá* számára.

Az irodalomtól gyakran várja az olvasó, hogy mozdítsa ki a sztereotípiákat: hogy ne a már jól ismert világgal találkozzon újra, hanem tudjon meg valami mást, újat is a világról. A *Sanyi bá* stratégiája ezzel a kérdéssel kapcsolatban többretegű: egyrészt és elsősorban a túlzás retorikájával él. Ráerősít tehát azokra az elemekre, amelyek révén Sanyi bát típusként ismerhetjük fel – egy Sanyibá-sűrítményt kapunk reális Sanyi bákból összegyúrva. A stratégia másik része, hogy a könyv nagyvonalú nemtörődőséggel kezeli az „irodalom” közegét, és ezáltal olyan konvenciókat lép át, amelyek – amennyiben Muszka ragaszkodna hozzájuk – éppen az autenticitás-élményből vennének el. Az elbeszélő olyan nagyvonalúsággal töredékesíti, hagyja félbe a történeteket, hogy elkerülhetetlen a reveláció: az adott beszédhelyzetekben, amelyekben Sanyi bá monológjait halljuk, éppen ilyenek a történetek: szakadozottak, elkalandozók, töredékesek. Ha valaki felfelé stilizálná, lekerekítené őket, bizonyára „irodalmibb” szövegeket kapna, de egy-

ben konvencionálisabbakat is. A kötetbeli formájuk/formátlanságuk révén épp az a lehetőség teremődik meg, hogy az irodalmi konvenciók más pontokon is természetesen oldódjanak fel – a trágárnak minősíthető nyelvhasználat kérdését tekintve például.

A kötethez társuló CD-melléklet az egyik lehetséges kulcs a szövegekhez. Nem a bonyolultságuk miatt szükséges persze a kulcs, hanem épp a kötetre jellemző nyers egyszerűség értelmezéséhez. A kötetről írva Farkas Wellmann Éva odáig megy, hogy felveti: e szövegek autentikus létezési formája még csak nem is a CD szóbelisége, hanem a stand-up comedy műfajára emlékeztető, székely változatban „felállós nyeletlenkedés” keretén belül előadott élő szövegvariáns (*Visszatalálni a közönséghez*, Helikon 2013/14.). Ennek kétfajta (egy írott és egy hangzó) árnyékát tartalmazza voltaképpen a könyv. Ezzel lényegében egyet is érthetünk: zenekarok esetében is van egy olyan plusz, amit az élő koncertek tesznek hozzá a produkcióhoz. Ráadásul itt a szövegek minimális szerkesztettsége épp a szóbeli műfajokból származik: a referéncszerűen visszatérő mondatok, betétek szegmentálják és össze is kötik a szövegrészeket. Két látszólag össze nem illő kistörténetet is össze lehet kapcsolni ilyenformán: „lenéz engem, lenéz, met ő tanítónő, s én csak egy egyszerű munkásember vagyok. Pedig én a pénzemem nem izom el”; „met az embert én tisztelem s becsülöm”; „én magamot nem szégyellem”. Ezek a visszatérő formulák ahhoz éppen elegendők, hogy áthidalják a szövegekben tátongó szakadékokat – amelyek a kötetre jellemző beszédhelyzetek szükségszerű velejárói.

A kötet az első, néhány hét alatt elfogyott erdélyi kiadás után a magyarországi közönség elé került. A kérdés, amely ennek következtében még inkább relevánssá válik, az: akkor tehát ilyenek-e a székelyek vagy sem? Van-e szociografikus hitelessége Muszka Sándor történeteinek?

Ha összegezni próbálnám a fentebb mondottakat, valami olyasmit kellene mondanom: van szociografikus hitele a könyvnek, de nem ez a célja, nem ez a tétje. A tét elsősorban inkább az irodalom (újra)beolvasása a szóbeliséggel, ami egy igen fontos belátáshoz kapcsolódik egyébként: ahhoz, hogy a közönséghez való eljutás módja az írók számára egyre kevésbé a nyomtatott médiumokhoz kötődik csupán, és a leglátványosabb sikerek jelenleg éppen a slam poetryhez, a stand-up comedyhez, a megzenésített versekhez, egyáltalán: az előadott, multimédiás közegben tált művekhez fűződnek. További tét persze a nevetetés is – és aki valaha látott élőben Muszka Sándor-fellépést, az meggyő-

zódhatott róla, hogy a szövegek ebből a szempontból is tökéletesen működnek.

A kevésbé evidens tétek kapcsán Székely Csaba *Bányavidék* trilógiája (2013) jut eszembe, melynek a szövegei részben a *Sanyi bával* párhuzamosan íródtak. Székely egyik lehetséges olvasatban a rendszer-váltás veszteségeinek történeteit írta meg trilógiájában. A Sanyibá-történetek szereplői lényegileg ugyanúgy vesztesek, és éppen ugyanannak a folyamatnak a vesztesei, mint Székely Csaba szereplői. Nagytmondásuk mögött ott van az a helykeresés, amely a székely életformák 20. századi nagyarányú megváltozásából fakad. Sanyi bá kedélye ahhoz elegendő, hogy ennek a létezésnek a kereteit belülről élhetőnek, elfogadhatónak lássa. Annak meglátásához, hogy a kereteken túl mi van, vagy hogy melyek is voltak éppen a keretek, az olvasó tekintetére is szükség van. De ez már egy másik történet.

BIBLIOGRÁFIA

2013. november–december

Bibliográfiánk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2013–2014. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetekben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el. Ezúton is köszönjük a Petőfi Irodalmi Múzeumnak az adatgyűjtésben nyújtott segítségét.

A feldolgozott folyóiratszámok

2000, 2013. 11., 12.	Kalligram, 2013. 11., 12.
Alföld, 2013. 11., 12.	Kortárs, 2013. 11., 12.
Bárka, 2013. 6.	Korunk, 2013. 11., 12.
Confessio, 2013. 4.	Látó, 2013. 11., 12.
Élet és Irodalom, 2013. november 8.,
november 15., november 22.,
november 29., december 6.,
december 13., december 20.	Liget, 2013. 11., 12.
Eső, 2013. 4.	Magyar Lettre Internationale,
2013. 4.
Ezredvég, 2013. 6.	Magyar Napló, 2013. 11., 12.
Forrás, 2013. 11., 12.	Mozgó Világ, 2013. 11., 12.
Helikon (Kolozsvár), 2013. november
10., november 25., december 10.,
december 25.	Műút, 2013. 6.
Hévíz, 2013. 6.	Napút, 2013. 9., 10.
Híd, 2013. 11., 12.	Palócföld, 2013. 6.
Hitel, 2013. 11., 12.	Pannonhalmi Szemle, 2013. 4.
Holmi, 2013. 11., 12.	PoLíSz, 2013. 5.
Irodalmi Jelen, 2013. 11., 12.	Somogy, 2013. 4.
Irodalmi Szemle, 2013. 11., 12.	Székelyföld, 2013. 11., 12.
Jelenkor, 2013. 11., 12.	Szörös Kő, 2013. 5.
	Tekintet, 2013. 6.
	Tiszatáj, 2013. 11., 12.
	Új Forrás, 2013. 9., 10.
	Vár, 2013. 4.
	Várad, 2013. 10., 11.
	Vigilia, 2013. 11., 12.